

Рекреаційні території як інструмент регулювання комфортності життя в містах

Т. Г. Купач*, С. О. Дем'яненко, Ю. А. Олішевська

КНУ імені Тараса Шевченка, географічний факультет, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: tan_kup@ukr.net

Paper received 22.06.18; Accepted for publication 29.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-NT2018-172VI20-04>

Анотація. В статті розглядаються можливості підвищення якості міського середовища за рахунок збільшення частки зелених насаджень різних категорій, а також збереження невеликого відсотка унікальних природних ландшафтів міста через розвиток екоорієнтованого рекреаційного природокористування. В статті наводяться результати аналізу забезпечення населення міста комфортними умовами життя і відпочинку. В ході дослідження проведений конструктивний аналіз окремих житлових масивів міста Києва, щодо наявності природних ресурсів, доступності рекреаційних територій для місцевого населення, усталеності форм рекреаційного використання зеленої зони населенням.

Ключові слова: зелені насадження, озеленені території, рекреаційні території, функціональна якість рекреаційних ландшафтів, функціональна організація рекреаційних ландшафтів.

Вступ. Забезпечення стабільного зростання якості життя у містах має зумовлюватися не лише показниками економічного зростання, а й виражатися через збалансування соціо-екологічної безпеки, задоволення права людини на повноцінний відпочинок. Це уможлиблюється при врівноваженні в міських системах площ під міською забудовою, інфраструктурою та площ із зеленими насадженнями з різними функціями та призначенням. Таке збалансоване відношення до планування міського середовища різко зменшує кількість загроз та конфліктів в його межах.

Короткий огляд публікацій за темою. Про рекреаційну значущість зелених насаджень в містах зауважено в роботах колективу авторів кафедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в дослідженнях Кочеткової І. В., Черчик Л.М., Бурака О.М., Гончарука Є.І., Кустовської О.В. та ін. Проблеми рекреаційного природокористування, оптимізації рекреаційної діяльності розглядаються в роботах Родічкіна І.Д., Тимчинського В.І., Жердлова В.Н., Кучерявого В.П., Кулініч М.Т., Новікова А.В. та ін.

Мета обґрунтовується політикою розвитку рекреаційного природокористування в межах міського середовища, як інструменту покращення комфортності життя містян. Метою дослідження є конструктивний аналіз забезпеченості населення житлових масивів міста Києва зеленими насадженнями та територіями для відпочинку, що включає аналіз природних ресурсів, демографічних показників та напрямів рекреаційного природокористування в межах досліджуваних територій.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження виступають озеленені території київських місцевостей Пронівщина та Совська балка, що розташовані у долині р. Совки. Не дивлячись на досить тривалий період антропогенних впливів на природні комплекси досліджуваних місцевостей, внаслідок зменшення інтенсивності їхнього антропогенного використання з кінця 80-х рр. 20 ст. почали посилюватися процеси вторинної сукцесії і формуватися вторинні комплекси природних прісноводних ландшафтних систем. Рельєф території дослідження складний із-за чергування підвищених та знижених ділянок, а також наявності схилів різної кру-

тизни. Досліджувані місцевості відносяться до зсуво-небезпечних, за особливостями геологічної будови та ландшафто-формуючого субстрату. Геолого-геоморфологічні характеристики ускладнюють облаштування дорожньої мережі та забудову території, однак дозволяють здійснювати територіальне планування відповідно до просторової конфігурації ландшафтів. У своїй зниженій частині місцевості періодично підтоплюються ґрунтовими водами. Кліматичні умови місцевостей характеризуються показниками усередненими на всю територію Києва і є помірно-континентальними і, відповідно, субкомфортним для рекреаційних потреб. У межах місцевостей Пронівщина, Совська балка нараховується 34 види рослин, 10 видів комах, 4 види амфібій, 9 видів птахів, 10 видів ссавців. Ландшафтна екосистема долини продукує значну кількість зеленої біомаси, а також успішно й помітно утримує вологу та самоочищується від намулу після дощів. Крім того, зелені насадження місцевостей покращують мікрокліматичні та санітарно-гігієнічні характеристики довкілля. У межах вторинних прісноводних ландшафтів існують червонокнижні види тварин, рідкісні та охоронні види рослин тощо. Місцевості Проня та Совська балка розташовані поза охоронними зонами. Існують проблеми суто екологічного характеру із-за постійного механічного засмічення внаслідок стихійної не регульованої рекреації, викидів побутового й будівельного сміття, несанкціонованої забудови.

Відштовхуючись від концепції сталого розвитку міста, що покладена в основу чинного генерального плану розвитку м. Києва та його приміської зони, за документами та постановами, в цілому, планується виконання значного ряду планувальних та інженерних заходів по облаштуванню території місцевостей Пронівщина та Совська балка [2,3,6]. З метою забезпечення охорони природного ландшафту та формування здорового і комфортного середовища для містян, в межах території дослідження очікується:

- дотримання існуючих санітарно-захисних зон й створення захисних рослинних поясів навколо виробничих територій;

- створення озеленення вздовж вулиць для захисту від акустичного забруднення;

- розширення мережі та благоустрій внутрішньо-квартального озеленення з використанням декоративних насаджень;

- облаштування паркових зон «Совська балка», «Балка Проня», а також рекреаційної зони з бюветним комплексом. На даний час, зелені насадження, в межах досліджуваних урочищ, складаються з запроєктованих парків площею 35,89 га (Совський парк) та 19,37 га (парк «Проня»).

Основні результати та обговорення. В сучасній концепції озеленення міст всі складові зеленої зони відіграють значущу роль у задоволенні потреби в якісному, комфортному існуванні міського населення: від соціального, культурного до екологічного. Особливо це стосується мікрорайонів суцільної житлової забудови, в межах яких відсоток зелених насаджень постійно балансує на межі допустимо низького. Комфортність життя в мікрорайонах міста не лише залежить від економічних показників та розвитку інфраструктури, а також прямо залежить від показників озеленення. Якість та чистота повітря, мікрокліматична комфортність, нівелювання шумового забруднення, наявність місць для рекреації – все це впливатиме на показники якості життя [1,4].

Щоденний, щотижневий короткотерміновий відпочинок та відновлення пересічного містянина залежить від забезпеченості житлових територій місцями із зеленими насадженнями. Розвиток, видозмінення та функціонування мережі озелених територій, як місць для щоденного відновлення та відпочинку ґрунтується на аналізі потреби в територіях такого виду, оцінці ландшафтних і планувальних умов міста. Насадження в житлових мікрорайонах є найпоширенішим типом, здебільшого загального та обмеженого користування, оскільки житловий простір не може вважатися комфортним, якщо будівлі відповідним чином не забезпечені зеленими насадженнями.

Зелені насадження населених пунктів, відповідно до ДБН, за функціональним призначенням поділяють на категорії [3]:

1. Загального користування, які включають природні та штучно створені насадження територій міських парків, скверів, бульварів, лісопарків, гідро- та лукопарків тощо. Території, що вкриті зеленими насадженнями загального користування є відкритими для рекреаційного природокористування різного спрямування.

2. Обмеженого користування, які включають насадження в межах громадської, житлової та промислової забудови (будинків, шкіл, дитячих установ, вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, профтехучилищ, закладів охорони здоров'я, промислових підприємств і складських зон, санаторіїв, культурно-освітніх і спортивно-оздоровчих установ та ін.) і, загалом, також мають відкритий доступ, а також задіяні у рекреаційному природокористуванні.

3. Спеціального призначення, які сформовані насадженнями вздовж вулиць, на ділянках санітарно-захисних зон довкола промислових підприємств, на кладовищах, а також водоохоронні, вітрозахисні, протиерозійні насадження, насадження лісорослинних розсадників, квітникарських господарств тощо. До територій під зеленими насадженнями спеціального призначення встановлено обмежений доступ і такі терито-

рії практично виведені із рекреаційного природокористування, з огляду на виконувани ними специфічні функції.

Насадження загального, обмеженого користування та спеціального призначення разом становлять систему озеленення міст і, в цілому, визначають напрями їхнього використання, рекреаційного в тому числі. Серед існуючих принципів [6] комплексного озеленення міських населених пунктів, що висвітлено в чинній концепції формування зелених насаджень, вагомими є поєднання в єдину систему каркасу природоохоронних територій та системи озелених штучно створених ландшафтів; поєднання функцій озелених територій – рекреаційних, історико-культурних, екологічних; досягнення рівня забезпеченості населення місцями відпочинку за площею озелених територій і за їх доступністю; перехід від кількісних показників до сталого підвищення якості ландшафтної організації озелених територій.

Головними завданнями комплексного озеленення міста [6], на сьогодні, визначено: створення системи зелених насаджень у структурі природного каркасу міста: парки, сквери, рекреаційні зони, бульвари, озеленення вздовж доріг, вулиць та в житлових мікрорайонів; збереження та відтворення біологічного й ландшафтного різноманіття; формування безперервної системи насаджень міста, як невід'ємної складової регіональної екологічної мережі; збереження, розвиток, візуальне розкриття природно-ландшафтного каркасу, що формується системою міських зелених насаджень, річками та їхніми долинами, акваторіями ставів тощо; зниження екологічних та санітарно-гігієнічних ризиків; підвищення екологічної якості міського середовища; сприяння регульованій рекреації тощо.

Зелені насадження загального користування мають найбільшу вагу в загальному озелененні міста. За даними ДБН, добре озелененим можна вважати міський простір, в якому на одного мешканця припадає 20–30 м² і навіть більше зелених насаджень (різної якості) загального користування. Ця категорія зелених насаджень виконує в міському просторі екологічну (фіто-меліоративну, ґрунтополіпшувальну, вітрозахисну, пило- та газозатримуючу, тощо), мікрокліматичну оздоровчу, санітарну та протиепідемічну, естетичну, та рекреаційну функції. Мережа зелених насаджень міста та лісові насадження приміської території формують цілісну зелену зону міста [2,3].

Існуюча житлова багатоквартирна забудова району дослідження представлена масивами «Турецьке містечко» та «Олександрівська Слобідка, які розташовані вздовж вул. Кадетський Гай, Івана Пулюя, Народного ополчення, просп. Валерія Лобановського і є частиною історичних місцевостей Совки, Чоколівка, Костопалівка, Жуляни, Пронівщина. Житлові будинки поверховістю в 9, 16, а також 25 поверхів з повною інфраструктурою розбудовуються і заселяються із 80-х років 20 ст. по сьогодні.

Вздовж існуючих вулиць сформовані смуги захисних та декоративних насаджень. Цей вид насаджень становлять суттєвий бар'єр розповсюдженню забруднення довкілля. Повітроочисна і мікрокліматична функція вуличних насаджень в місті недостатньо використовується, як в конструкціях цих насаджень, так і в

асортименті висаджуваних дерев і кущів. Розбудова житлових кварталів вимагатиме проектування, як внутрішньо кварталного озеленення, так і достатньої кількості зелених насаджень скверів, бульварів для забезпечення санітарно-гігієнічного благополуччя населення та належних умов відпочинку. Загальна щільність населення, в межах досліджуваної території, складає 575 осіб/га. Розрахункові потреби населення в елементах благоустрою житлової території, відповідно до територіального планування, наведені у таблиці 1 нижче. Згідно діючих нормативів [3], озеленення житлових районів має складати не менше 40 %, або 6 м²/особу. Виходячи з перспективної кількості населення житлових кварталів, що проектується – 10,1 осіб в перспективній багатоквартирній забудові, площа озелених територій має складати 6,0 га, що задовольняється 3,87 га, тобто – 60%.

Таблиця 1. Потреби населення в елементах благоустрою території [2]

ділянки із зеленими насадженнями в межах проектованої житлової забудови	питомі розміри, м ² /особа
ігрові майданчики	0,7
зони відпочинку із пішохідними доріжками, лавами	0,1
майданчики для занять фізкультурою	1,0
майданчики для вигулу собак	0,3
господарські зони, без врахування буферних та санітарних дорожніх насаджень	0,3

Озеленені території, які вже існують і проектуються, відповідно до програм розвитку району і міста, в цілому, включають внутрішньо-квартальні простори, пішохідні зони та території громадського призначення і інтегруються в єдиний озеленений простір. Крім того, загальноміські озеленені території в межах пішохідної доступності на території досліджуваних мікрорайонів, згідно ДБН повинні становити не менше 10 м²/особу (10,1 га) і при організації паркової зони складатимуть 60,93 га [2,3]. В межах даної території пропонується відновлення озер, розчищення, благоустрою території парків з встановленням лав, смітників, освітлення, спортивних та дитячих майданчиків тощо.

Території під зеленими насадженнями відіграють важливе значення в планувальній структурі житлових масивів, оскільки такі ділянки із є осередком здійснення щоденної рекреації: від активних її видів до пасивного відпочинку всією родиною [1]. Раціональна організація рекреації в містах, базується на виявленні ділянок міського середовища, що виступають в якості ресурсів відпочинку, встановленні їх якісних рекреаційних властивостей та інших параметрів. Рекреаційна діяльність, її раціональність, природоорієнтованість ґрунтується на понятті функціональної якості ландшафтів [5], що полягає в наявності ресурсів, які можуть бути використані найбільш повно для організації конкретних видів рекреаційних занять із контрольованими рівнями навантажень на середовище. Кожен з видів рекреаційних занять, в обмежених міських просторах, маючи свої особливості враховує характер рухових потреб рекреантів (активний рух, розміреність та пасивність відпочинку), інтенсивність та частоту використання території, облаштування просторів.

Знаходження найбільших відповідностей в системах «ландшафт – рекреант» лежить в основі функціонально-організаційного зонування території, при якому максимально розкриваються функціональні якості ландшафту і, таким чином, зорганізовується його раціональне рекреаційне використання [4,5]. Озеленення міського простору стикається із суто екологічними проблемами урбосередовища. У випадках неорганізованої рекреації ландшафт потерпає від нерегульованих навантажень: витоптування стежок та локалізованих місць відпочинку, стихійної забудови малими архітектурними формами, наваленого сміття, хаотично влаштованих вогнищ, знищеної рослинності урочищ та ін. Місцевості Проня та Совки не є об'єктами ПЗФ. Вагомим чинником уможливлення проектування в даних місцевостях Києва територій із природоорієнтованою діяльністю є унікальність ландшафтно-екосистеми долини р. Совка з активними процесами самовідновлення, що в ній відбуваються.

Прийоми функціональної організації ландшафтів для цілей рекреації цілком дозволяють зменшити антропогенні навантаження та уникнути дигресії середовища і залишити унікальні ландшафти для майбутніх поколінь. Виокремлення рекреаційних зон для сумісних рекреаційних занять в межах озелених ділянок, із врахуванням вимог до конкретних видів відпочинку, здійснюється в залежності від гідрологічних, санітарно-гігієнічних, ландшафтних умов. Необхідність подібного зонінгу озелених територій обумовлена різноманіттям видів рекреації і відмінностями в характері їх реалізації. Багато видів відпочинку несумісні навіть в період короткочасного використання території. При зонуванні територій для окремих видів відпочинку враховуються чинники психологічної комфортності, різні вимоги до режиму відпочинку та набори рекреаційних занять.

Місцевості Пронівщина та Совки є прикладом територій з інтенсивним довготривалим природокористуванням, на сьогодні, це нерегульована рекреація. Інтенсивному рекреаційному використанню ландшафтів долини р. Совка сприяє природний потенціал цієї території. Сьогодні рекреаційні ландшафти цих урочищ є не облаштованими, не мають грамотно спланованої інфраструктури, є хаотичними в використанні ділянок для різних видів відпочинку несумісних між собою, не мають стоянок для автомашин, туалетів, смітників тощо. Спираючись на державні будівельні норми України, існуючі архітектурні плани, результати конструктивного аналізу рекреаційно-ресурсного потенціалу та забезпеченості населення зеленими ресурсами, оптимальними функціональними рекреаційними зонами в межах місцевостей Пронівщина та Совки є наступні: водно-паркова, навколородна паркова; паркова.

У водно-парковій зоні виділяється сектор для аматорського рибальства. Сектор для купання відсутній відповідно до санітарних норм встановлених для міських водоймищ. Зонування рекреаційних акваторій здійснюється з урахуванням співвідношення розмірів водойми і ділянок, необхідних для організації окремих видів відпочинку, таким чином, сектор гребних та педальних плавзасобів також відсутній. Навколородна паркова зона орієнтована на організацію секторів солярію, аерарію, відпочинку на озелених просторах.

Паркова зона орієнтована на сектори пішохідних комунікацій (прогулянок), велодоріжок, альтанок (оглядових та відпочинкових) і пікнікових місць, відпочинку на озелених просторах, дитячих майданчиків, спортивних площадок. Крім цього, паркова зона розрахована на подієвий відпочинок (проведення фестивалів, конкурсів, концертів тощо).

Відповідно до державних будівельних норм України, навколотовна паркова і паркова зони обов'язково мають включати наступні елементи благоустрою: тверді види покриття проїзду, комбіновані види покриття пішохідних та велосипедних доріжок, озеленення, питні фонтанчики, лави, урни, контейнери для збирання побутових відходів, обладнання для соляріїв, аераріїв, обладнання для паркування велосипедів, зони тихого відпочинку з ділянками зелених насаджень і навісами для тіні; спортивні зони, дитячі ігрові майданчики та ін.

Висновки. З огляду на зростання відсотку площ під забудовою в Солом'янському районі м. Києва і потребою місцевого населення у комфортному життєвому середовищі, необхідністю є обґрунтоване збільшення площ під зеленими насадженнями та оптимізація рекреаційного природокористування озелених територій. Для збереження екологічної рівноваги в прісноводних ландшафтних урочищах, а також підвищення якості життя, доцільним є відведення територій місцевостей під збалансовану рекреаційну діяльність. Здійснивши аналіз природних рекреаційних ресурсів урочищ долини р. Совки, було визначено їхню придатність для щоденної короткочасової рекреації. Проте визначені озеленені зони міського простору потребують проведення ряду заходів для покращення можливостей організації рекреації в їх межах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аріон О.В., Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Рекреаційна придатність зелених насаджень міста Києва // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Геологія. Географія. Екологія". Випуск 45. Харків 2016. – с. 113 – 123.
2. Генеральний план міста Києва на період до 2020 року (діючий) // режим доступу: <http://kga.gov.ua/generalnij-plan/genplan2020>.
3. Державні будівельні норми України. Благоустрій територій: ДБН Б.2.2-5:2011. К.: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2011. – 64с.
4. Дмитрук О.Ю., Олішевська Ю.А., Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Просторово-функціональна організація зеленої зони

- міста Києва // Фізична географія та геоморфологія: міжвід. наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К.: ВГЛ Обрії, 2010. Вип. 3 (60). С. 161 – 168.
5. Кулініч М.Т. Короткостроковий відпочинок жителів великих міст на природі (на прикладі жителів міста Києва) // Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 16-17 квітня 2015р.). 2015. С.161-163
6. Програма комплексного розвитку зеленої зони м. Києва (2010 р. - 2017р.) // затверджена рішеннями Київської міської ради № 806/3381 від 19 липня 2005 року та № 714/3721 від 20 грудня 2017 року // режим доступу: <http://kmr.ligazakon.ua>.

REFERENCES

1. O. V.Arion, T. G. Kupach, S. O. Demyanenko. The suitability of green plantings for recreation in the city of Kiev // Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology", 2016. №45. P. 180–186.
2. General plan of Kyiv for the period to 2020 (current) // Available at: <http://kga.gov.ua/generalnij-plan/genplan2020>.
3. DBN B.2.2-5:2011. The providing of public services and amenities of the territories (2012). Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. Kyiv, 2011. 64p.
4. Dmytruk, O.Yu., Olishavska, J.A., Kupach, T.G., Demyanenko, S.O. Spatial-functional organization of Kyiv's "green zone" //

- Physical geography and geomorphology. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, Ukraine: 2010. VGL Obriy, 3 (60), P.161 – 168.
5. Kulinich M.T. Short-term rest of residents of big cities in the nature (for example, residents of Kyiv) // Region - 2015: Socio-geographical aspects: materials of the international scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists (Kharkiv, April 16-17, 2015), 2015. P.161-163.
6. Integrated Development Program of the Green Zone of Kyiv (2010 - 2017) // approved by the decisions of the Kyiv City Council №806/3381 dated July 19, 2005 and №714/3721 dated December 20, 2017 // Available at: <http://kmr.ligazakon.ua>.

Recreational territories: comfort adjustment tool life in the cities

T. G. Kupach, S. O. Demyanenko, J. A. Olishavska

Abstract. The article considers the possibilities of improving the quality of the urban environment by increasing the share of green plantations of various categories and preserving the percentage of unique natural landscapes of the city due to the development of eco-oriented recreational nature management. The article presents the results of analysis of providing the city's residents with comfortable living and rest conditions. In a study carried out constructive analysis of some of the residential areas of Kiev, for the presence of natural resources, for availability of recreational areas for residents, for sustainable forms of recreational use of the green zone residents.

Keywords: greenery, green zone, recreational territories, functional quality of recreational landscapes, functional organization of recreational landscapes.

Рекреационные территории как инструмент регулирования комфортности жизни в городах

Т. Г. Купач, Ю. А. Олишевская, С. А. Демьяненко

Аннотация. В статье рассматриваются возможности повышения качества городской среды за счет увеличения доли зеленых насаждений различных категорий и сохранение процента уникальных природных ландшафтов города за счет развития экоориентированного рекреационного природопользования. В статье приводятся результаты анализа обеспечения населения города комфортными условиями жизни и отдыха. В ходе исследования осуществляется конструктивный анализ некоторых жилых массивов Киева, на предмет наличия природных ресурсов, доступности рекреационных территорий для жителей, устойчивость форм рекреационного использования зеленой зоны жителями.

Ключевые слова: зеленые насаждения, озелененные территории, рекреационные территории, функциональное качество рекреационных ландшафтов, функциональная организация рекреационных ландшафтов.